

รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา*
A MODEL FOR PROMOTING AND PRESERVING THE WISDOM OF USING MEDICINAL PLANTS TO ENHANCE MAE KLA'S GRASSROOTS ECONOMY KHLONG HOI KHONG SUBDISTRICT KHLONG HOI KHONG DISTRICT, SONGKHLA PROVINCE

พระครูวิจิตรธรรมโชติ, พระครูสิทธิสุตากร สิทธิเมธี, ไพรัตน์ ฉิมหาด, ประสิทธิ์ รักนุ้ย, วนิดา เหมือนจันทร์*

Phrakru Wiradhammachot, Phrakru Sittisutakorn Siddhimethi, Pairat Chimhad, Prasit Ruknuiy, Wanida Mueanjan*

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: wanida92973@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจสภาพทั่วไปปัญหาอุปสรรคและความต้องการพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนจังหวัดสงขลา 2) เพื่อส่งเสริมการเพาะปลูกและผลิตพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 25 ราย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มตัวแทนภาครัฐเช่นเกษตรอำเภอ เกษตรตำบล กลุ่มชำนาญการด้านสมุนไพร ราษฎรชาวบ้าน แพทย์ประจำตำบล หมอพื้นบ้าน กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพรและกลุ่มผู้นำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการแบบอุปนัยนำเสนอแบบเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านแม่ค้ำ พื้นที่ที่มีความพร้อมต่อการปลูกพืชสมุนไพร แต่การปลูกยังพาราเป็นอาชีพหลักของเกษตรกร 2) ส่งเสริมการเพาะปลูกและผลิตพืชสมุนไพร มีการเพิ่มพื้นที่การปลูกโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีสมุนไพรป้อนเข้าสู่ระบบการผลิตที่เพียงพอ วัดปรังแก้วเป็นผู้นำหลักในการขับเคลื่อนการส่งเสริมการปลูก สร้างแปลงเพาะพันธุ์สมุนไพรภายในวัดและแจกต้นพันธุ์ และ 3) รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ให้สมุนไพรสร้างรายได้และพึ่งตัวเอง ใช้บทบาทของผู้นำชุมชนด้วยการทำให้เห็นตั้งแต่ขั้นตอนต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เพื่อบทสรุปให้ลูกหลานได้สืบทอดภูมิปัญญาไว้ในอนาคต

คำสำคัญ: รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญา, การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร, เศรษฐกิจฐานราก

Abstract

The objectives of this research article are to 1) Explore the general conditions, problems, obstacles, and needs for medicinal plants from local wisdom in order to raise the level of the grassroots economy in communities in Songkhla Province, 2) To promote the cultivation and

* Received September 4, 2024; Revised October 1, 2024; Accepted October 7, 2024

production of medicinal plants with the participation of the community in order to improve the grassroots economy of Ban Mae Kla. Khlong Hoi Khong Subdistrict Khlong Hoi Khong District, Songkhla Province and 3) To present a model for promoting the conservation of wisdom, use, and cultivation of medicinal plants to enhance the grassroots economy in Songkhla Province. This qualitative research used in-depth interviews with 25 people. Key informants include Government representative groups such as district agriculture, subdistrict agriculture, herbal expert groups, folk philosophers, Subdistrict doctors, local doctors, groups of herbal growers, and groups of people who bring herbs to use. Data analysis techniques were used inductively and presented descriptively. The research results found that 1) The general condition of the Ban Mae Kla community The area is ready to grow medicinal plants. But rubber cultivation is the main occupation of farmers. 2) Promote the cultivation and production of medicinal plants. The planting area has been increased with community participation. There are enough herbs to enter the production system. Wat Prang Kaew is the main leader in driving the promotion of planting. Create an herbal breeding bed within the temple and distribute the plants. and 3) A model for promoting the conservation of wisdom, use, and cultivation of medicinal plants to enhance the grassroots economy in Songkhla Province. Applying the principles of a sufficiency economy, herbs can make money and be self-reliant. Take on the role of community leader by making it visible from the upstream steps. Midstream and downstream. To summarize for children and grandchildren to inherit wisdom in the future.

Keywords: Models for Promoting and Preserving Wisdom, Use of Medicinal Plants, Grassroots Economy

บทนำ

ปัญหาเศรษฐกิจในประเทศไทยกับความเหลื่อมล้ำมีมานานแล้ว คราวเรือนส่วนใหญ่ในชนบทมีรายได้ต่อคนในครัวเรือนน้อย มีรายจ่ายมากเกิดหนี้ครัวเรือนสูงขึ้น ขณะที่รายได้ของกลุ่มคนจำนวนน้อยกลับมีมากติดอันดับโลก ทำให้มีสัดส่วนแตกต่างกันมากนำมา ซึ่งปัญหาด้านต่าง ๆ เกี่ยวพันเป็นลูกโซ่รัฐบาลจึงกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ชาติ ด้านที่ 4 การสร้างโอกาสและความเสมอภาค เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ถ่ายทอดมาเป็นแผนแม่บทที่ 16 เศรษฐกิจฐานราก และกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 มิติโอกาสและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม หมายเหตุที่ 7 ไทยมีวิสัยทัศน์ขนาดกลางและขนาดย่อมที่เข้มแข็ง มีศักยภาพสูงและสามารถแข่งขันได้ หมายเหตุที่ 8 ไทยมีพื้นที่และเมืองอัจฉริยะที่น่าอยู่ ปลอดภัย เติบโตได้อย่างยั่งยืน และหมายเหตุที่ 9 ไทยมีความยากจนข้ามรุ่นลดลงและมีความคุ้มครองทางสังคมที่เพียงพอเหมาะสม (กรมพัฒนาชุมชน, 2566) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานรากยังถือเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDGs) ขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดเป้าหมายสำคัญประการหนึ่ง คือ การมุ่งขจัดความยากจนทุกรูปแบบ (ภุชงค์ เสนานุช และคณะ, 2566) ซึ่งประเทศไทยได้จัดทำแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580) ประเด็นเศรษฐกิจฐานรากที่ 16 จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติให้บรรลุ ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจะเป็นการดำเนินการที่สำคัญในการพัฒนาและยกระดับประเทศ ให้เป็นประเทศรายได้สูง ที่มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงให้กับเศรษฐกิจไทยในอนาคต โดยการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับชุมชนท้องถิ่นให้สามารถมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการแข่งขัน สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการยกระดับมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น และนำไปสู่การแก้ไข



ปัญหาความยากจน ดังนั้น เศรษฐกิจชุมชนจะสร้างเศรษฐกิจฐานรากในระดับประเทศได้ และพืชสมุนไพรไทยซึ่งมีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทยหากมีการส่งเสริมการอนุรักษ์จะสร้างความเติบโตและเกื้อหนุนแก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี คนไทยที่อาศัยในผืนแผ่นดินนี้นับว่าโชคดีเพราะประเทศมีภูมิอากาศร้อนชื้นเหมาะแก่การเจริญเติบโตแก่พืชทุกชนิด พืชสมุนไพรจึงอยู่คู่วิถีชีวิตมาอย่างช้านาน ทั้งใช้เป็นอาหารและยาจนเป็นภูมิปัญญาถ่ายทอดสู่ลูกหลาน

ประเทศไทยมีการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษามานาน บรรพบุรุษได้สั่งสมองค์ความรู้ด้านนี้มาอย่างต่อเนื่อง โดยกระทรวงสาธารณสุขได้มีการออกประกาศกระทรวงฯ คัดกรองตำราการแพทย์แผนไทยของชาติ 198 ตำรา และตำรายาแผนไทยของชาติ 30,000 ตำรับ ตำรายาสมุนไพรที่สำคัญ เช่น แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ซึ่งเป็นตำราที่ล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริให้รวบรวมไว้กว่า 1,200 ตำรับ และยังมีตำรายาวิธโพรที่รวบรวมจากจารึกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ซึ่งจากเอกสารและจารึกเหล่านี้เป็นสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ประเทศไทยมีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรมานาน แต่เมื่อยาเคมีจากต่างชาติเริ่มเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตคนไทยทำให้ความนิยมใช้ยาสมุนไพรลดน้อยลง ผู้เชี่ยวชาญสมุนไพรของสหประชาชาติและอาจารย์วิทยาลัยแพทย์แผนตะวันออกมหาวิทยาลัยรังสิต เผยกระแสความต้องการสมุนไพรในตลาดโลกเพิ่มขึ้นสูง และไทยควรเร่งพัฒนาวัตรกรรมการปลูกให้ได้คุณภาพสม่ำเสมอ ปลอดภัยพิษ มีกระบวนการผลิตเป็นที่ยอมรับรวมถึงมีงานวิจัยรองรับ หากทำได้จะสร้างรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล (มหาวิทยาลัยรังสิต, 2562) แม้สมุนไพรไทยจะถูกใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน แต่ยังพบว่า มีปัญหาและอุปสรรคทั้งด้านความรู้และความเข้าใจของเกษตรกรและผู้ประกอบการปัญหาด้านกฎหมาย ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับคุณประโยชน์ในการรักษาเกินจริง การส่งเสริมให้ นำการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านมาใช้ในระบบสุขภาพ รวมทั้งการพัฒนาสายพันธุ์สมุนไพรและการสกัดสารสำคัญยังมีการดำเนินการน้อย และการวิจัยทางการเกษตรและการแพทย์ยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ได้ ซึ่งคณะกรรมการวิสามัญเห็นว่าเพื่อให้การพัฒนาสมุนไพรไทยเป็นไปอย่างยั่งยืน การส่งเสริมพืชสมุนไพรไทยจะต้องอาศัยการวิจัยและนวัตกรรมตลอดห่วงโซ่การผลิตซึ่งต้องมีการวิจัยและนวัตกรรม ทั้งต้นน้ำ ได้แก่ การปลูกที่ได้มาตรฐาน การเก็บเกี่ยวและการขนส่งที่ดี กลางน้ำ ได้แก่ โรงงานแปรรูปขั้นต้นหรือขั้นสูงที่ได้มาตรฐาน และปลายน้ำ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ และสามารถส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้

ดังนั้น ควรเร่งพัฒนาและยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันที่สูงขึ้นตลอดห่วงโซ่คุณค่าของพืชสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและแปรรูปพืชสมุนไพร การวิจัยและนวัตกรรม และการนำไปใช้ประโยชน์รวมทั้งกฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ข้อบังคับมาตรฐานอาหารและยา สิทธิบัตร/สิทธิประโยชน์ การคุ้มครอง ผู้บริโภค รวมทั้งการตลาดและการประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการได้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญ เช่น ควรประกาศกำหนดให้การพัฒนาสมุนไพรไทยเป็นวาระแห่งชาติ เพื่อให้ทุกภาคส่วนร่วมมือพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยให้มีคุณภาพมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับเชื่อถือของผู้บริโภค ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาความรู้ สมรรถนะและทักษะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัยและนวัตกรรม รวมถึงด้านภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนากระบวนการผลิต ตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง และยกระดับหน่วยงานหรือองค์กรที่มีศักยภาพขึ้นมารองรับภารกิจในการพลิกโฉมสมุนไพรไทยด้วยการวิจัยและนวัตกรรม (คณะกรรมการวิสามัญศึกษาแนวทางการพลิกโฉมพืชสมุนไพรไทยด้วยการวิจัยและนวัตกรรม วุฒิสภา, 2566) ในงานวิจัยของปิยะนุช เหลืองงาม และอิศรารัตน์ มาชนพันธ์ เรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ได้กล่าวถึงผลการศึกษามีจำนวนพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่น 32 วงศ์ 49 สกุล 50 ชนิด การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นมีการนำส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ ส่วนช่วงใบ จำนวน 27 ชนิด ส่วนแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นมี 7 แนวทางได้แก่ 1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ 2) การจัดบันทึกการทำสมุดคู่มือ 3) การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่น 4) การพัฒนาตนเองการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

5) การนำพืชสมุนไพรท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นยารักษาโรค 6) การสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการจำหน่ายยาจากพืชสมุนไพรท้องถิ่น และ 7) การถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ ได้มีการขยายพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นมาปลูกสวนหลังบ้าน ศูนย์วัฒนธรรมตม.ท่าตำหนัก บ้านพิพิธภัณฑสถานและกลุ่มพัฒนาอาชีพบ้านนาป่าหนาดเป็นจำนวนมาก ถือว่าเป็นการอนุรักษ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (ปิยะนุช เหลืองงาม และอิศรารัตน์ มาชนพันธ์, 2566) การอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรในทุกพื้นที่ของประเทศไทยจึงมีความสำคัญและสมุนไพรไทยจะก้าวไกลในระดับประเทศและต่างประเทศได้ เพราะพืชสมุนไพรไทยได้สร้างชื่อเสียงและการตอบรับในเรื่องของการป้องกันและรักษา ในช่วงวิกฤติการณ์การแพร่ระบาดไวรัสโควิด - 19 ที่ผ่านมานี้ สมุนไพรชื่อกระเทียมและฟ้าทะลายโจรของไทยเป็นพืชที่อยู่ในอันดับต้น ๆ ของการนำมาป้องกันโรคทุกภาคของไทยมีสมุนไพรที่มีคุณภาพดีแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ จึงอยากให้ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญร่วมกันอนุรักษ์เพื่อสร้างความยั่งยืน

จังหวัดราชบุรี จึงได้เปิดมหรธรมสมุนไพรนานาชาติ โชว์ศักยภาพสมุนไพรไทย - ศูนย์กลางเมืองสมุนไพรสู่สายตาโลก สร้างมูลค่าเศรษฐกิจไทย - จีน จับมือพัฒนาวัตถุดิบ เฟสแรก 250 ล้านบาท โดยกระทรวงสาธารณสุขได้มีนโยบายยกระดับเศรษฐกิจสุขภาพ ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น แพทย์แผนไทย สมุนไพรและผลิตภัณฑ์สุขภาพรองรับนโยบายรัฐบาลในการเป็น Medical Hub ภายใต้แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2566 - 2570 กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกขับเคลื่อนเมืองสมุนไพร 16 จังหวัด ภายใต้ 3 ยุทธศาสตร์สำคัญ ในส่วนจังหวัดสงขลาขานรับนโยบายรัฐบาลเดินหน้าขับเคลื่อนโครงการพัฒนาเมืองสมุนไพร (Herbal City) สอดคล้องกับแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย พ.ศ. 2560 - 2564 ปัจจุบันทั่วโลกมีการนำสมุนไพรมาใช้อย่างแพร่หลายทั้งในรูปยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหารและเครื่องสำอาง ซึ่งรัฐบาลได้เล็งเห็นศักยภาพของประเทศไทยในการเป็นศูนย์กลางผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยเพื่อสุขภาพ โดยอนุมัติแผนแม่บทแห่งชาติว่า ด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย พ.ศ. 2560 - 2564 เพื่อให้องค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนได้ร่วมกันขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบครบวงจรอย่างยั่งยืน กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันพัฒนาสมุนไพรให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพรไทย ชุมชนบ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา มีสภาพภูมิศาสตร์ที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงเหมาะแก่การปลูกสมุนไพรได้ทุกชนิด แต่ประเด็นปัญหาที่นับเป็นจุดอ่อนจุดหนึ่ง คือ เกษตรกรมีการปลูกยางพาราเป็นอาชีพหลัก ดังนั้น พืชสมุนไพรจะมีสำคัญเป็นประเด็นรองลงมา ดังนั้น วัดปรังแก้วซึ่งเป็นต้นตำรับยาสมุนไพรชื่อยาพรหมประสิทธิ์ โดยมีพระครูรัตนธรรมจารีเป็นเจ้าตำรับยา เป็นยาที่ใช้สมุนไพรมากกว่า 200 ชนิด ได้ทำมานานเกือบ 100 ปี มีสรรพคุณในการแก้พิษทุกชนิด เช่น พิษจากสัตว์ พิษจากยาพิษ เป็นต้น เป็นที่นิยมกันแทบทุกครัวเรือนประหนึ่งเหมือนยาประจำครัวเรือนหรือยาสมุนไพรประจำบ้าน แต่ปัจจุบันสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปพื้นที่ธรรมชาติของสมุนไพรถูกแผ้วถางเพื่อปลูกยางพารา โดยเฉพาะสมุนไพรหายากที่ขึ้นอยู่บนภูเขา วัดปรังแก้วมีเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน คือ พระปลัดชีพี รกขิตธมโม จึงมีแนวคิดสานต่อยาพรหมประสิทธิ์ให้ยั่งยืน ด้วยความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญและสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก บ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา ตั้งแต่การการสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการพืชสมุนไพร การส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก และรูปแบบการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ในจังหวัดสงขลา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อตรวจสอบสภาพทั่วไปปัญหาอุปสรรคและความต้องการพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนจังหวัดสงขลา



2. เพื่อส่งเสริมการเพาะปลูกและผลิตพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอลำดวน จังหวัดสงขลา

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยวิธีการกำหนดแบบเจาะจง (Purposive Sampling) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย กลุ่มตัวแทนภาครัฐที่เกี่ยวข้อง คือ เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล กลุ่มชำนาญการด้านสมุนไพร เช่น ราชพฤกษ์ชาวบ้าน แพทย์ประจำตำบล หมอพื้นบ้าน กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร กลุ่มผู้นำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ จำนวน 25 ราย การสนทนากลุ่มประกอบด้วย ผู้ผลิตสมุนไพร ผู้ชำนาญการด้านสมุนไพร/ราชพฤกษ์ชาวบ้าน อดีตแพทย์ประจำตำบลและผู้ปลูกสมุนไพร จำนวน 8 ราย

การสร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย โดยเจาะจงบุคคลที่เป็น 1) ระดับบุคลากรผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ด้านการบริหารและการปฏิบัติการของภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล 2) ระดับชำนาญการด้านสมุนไพร เช่น ราชพฤกษ์ชาวบ้าน แพทย์ประจำตำบล หมอพื้นบ้าน 3) ระดับผู้ปลูกสมุนไพรและผู้นำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความถูกต้องของเนื้อหาทั้ง 3 ด้าน คือ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสมุนไพรไทยและการนำสมุนไพรไทยมาใช้ประโยชน์ จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ราย ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิชาการ ด้านเนื้อหาทฤษฎีการวิจัยและด้านระเบียบวิธีการวิจัย

กระบวนการเก็บข้อมูล 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในครั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตัวเองและจะให้ความสำคัญโดยขออนุญาตในการจดบันทึก บันทึกเสียงและบันทึกภาพนิ่งในภาคสนามการวิจัย ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 20 นาที ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ด้านการบริหารและการปฏิบัติการของภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล กลุ่มชำนาญการด้านสมุนไพร เช่น ราชพฤกษ์ชาวบ้าน แพทย์ประจำตำบล หมอพื้นบ้าน และกลุ่มผู้ปลูกสมุนไพรและผู้นำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ จำนวน 25 ราย 2) การสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนจังหวัดสงขลา จำนวน 8 ราย จำนวน 1 ครั้ง 1 กลุ่ม รวมถึงเพื่อยืนยันข้อมูลการตกผลึกองค์ความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมที่ได้สร้างการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยยึดวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นตัวตั้งและนำข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ โดยมีการรวบรวมข้อมูลและจำแนกข้อมูล นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาประกอบบริบทของวัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะแบบอุปนัย (Inductive Analysis) โดยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา รวมถึงข้อสรุปในประเด็นทฤษฎีจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งถือเป็นการยืนยันข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและให้การรับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิให้มีความสมบูรณ์และหนักแน่นยิ่งขึ้น และผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะในรูปแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปปัญหาอุปสรรคและความต้องการพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนจังหวัดสงขลา พบว่า ชุมชนบ้านแม่ค้ำโดยสภาพพื้นที่มีความพร้อมต่อการปลูกพืชสมุนไพร

แต่ประเด็นปัญหาที่นับเป็นจุดอ่อนจุดหนึ่ง คือ เกษตรกรมีการปลูกยางพาราเป็นอาชีพหลัก ดังนั้น พืชสมุนไพรจะมีสำคัญเป็นประเด็นรองลงมา แต่หลวงพ่อบุญรอดได้สร้างจุดแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนบ้านแม่ค้ำ คือ การสืบทอดภูมิปัญญายาพหุประสิทธิ์ในรุ่นที่ 3 ซึ่งทุกอย่างเป็นรูปธรรมแล้วทั้งหมดทั้งการผลิตและการจัดจำหน่าย ที่ผ่านมามีวัตถุดิบจะได้มาจากชาวบ้านในชุมชนและชุมชนละแวกใกล้เคียงนำมาบริจาค เมื่อความต้องการผลิตของยาเพิ่มมากขึ้น (ทั้งจากคนในชุมชนและแพร่กระจายไปเป็นเครือข่าย) ความต้องการสมุนไพรที่นำมาใช้จึงเพิ่มขึ้น จากสภาพปัญหาดังกล่าวหลวงพ่อบุญรอดพร้อมทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จะต้องดำเนินการเร่งแก้ไขระยะยาวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งบุคคลที่ 1 กล่าวว่า ความรู้เรื่องสมุนไพรทุกครัวเรือนย่อมมีอยู่ แต่จะมากน้อยแตกต่างกันตามความสนใจและสถานการณ์ที่เกิดขึ้น คุณค่าของสมุนไพรมีทั้งการป้องกันและรักษา บ้านแม่ค้ำจะมีสมุนไพรเกือบทุกบ้านโดยเฉพาะสมุนไพรที่ใช้ปรุงอาหาร เช่น ตะไคร้ มะกรูด ขมิ้นแกง ขมิ้นขาว กระเพรา เป็นต้น จากสถานการณ์การระบาดของโควิด - 19 ที่ผ่านมามีบทบาทที่เด่นชัดขึ้น ผู้ป่วยเริ่มมีความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพรรักษาทั้งแบบสดและแบบผลิตภัณฑ์ (บุคคลที่ 1, 2567) บทบาทของสมุนไพรที่มีความหลากหลายคุณประโยชน์ยังสอดคล้องกับ บุคคลที่ 3 ได้ให้ข้อคิดเห็นในประเด็นนี้ว่า อบรมและเรียนรู้เรื่องการนวดแผนไทยจึงต้องเกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพร การนำสมุนไพรมาใช้ให้เป็นจึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องสืบสาน ดังนั้น หมอนวดแผนโบราณยังมีความจำเป็นในยุคปัจจุบัน ที่บ้านตนเองจะมีสมุนไพร อาทิ ฟักทะลายโจร พญาสัตบรรณ พืชสวนครัวตะไคร้ ใบมะกรูดที่ล้วนแต่เป็นสมุนไพรทั้งสิ้น บ้านอยู่ใกล้วัดปรังแก้วเห็นการพัฒนาการผลิตยาพหุประสิทธิ์ของพระอาจารย์ชีพ (เจ้าอาวาสวัดปรังแก้ว อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา) มาตลอด เป็นการนำสมุนไพรในพื้นที่มาใช้ได้อย่างได้ผล (บุคคลที่ 3, 2567) เป็นความจริงที่พืชสมุนไพรจะเข้ามาอยู่คู่วิถีชีวิตของคนไทย จึงมีความสอดคล้องกับ บุคคลที่ 7 กล่าวว่า วัดปรังแก้ว อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา) มีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านเกษตรกรรมโดยการสืบสานขยายพันธุ์พืช (สมุนไพร) และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นต่อ ๆ มา แต่การใช้สมุนไพรได้ถูกต้องและปลอดภัย จะต้องมีความรู้ที่เรียกว่าหลัก 5 ถูก คือ ถูกต้น จะต้องรู้จักจริงจะได้นำไปใช้ไม่ผิดพลาด ถูกส่วนรู้ปริมาณการนำมาใช้ก็มีผลในทางรักษา ถูกขนาดในเรื่องปริมาณที่ใช้ขึ้นกับอายุผู้ป่วย ระยะเวลาที่ใช้หรือสภาพของร่างกาย ถูกวิธีจะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับสมุนไพรเฉพาะชนิดนั้น ถูกโรคใช้สมุนไพรที่มีฤทธิ์ในการรักษาที่ถูกต้องกับโรค (บุคคลที่ 7, 2567) ดังนั้น ความรู้ในเรื่องสมุนไพรต้องเรียนรู้กันอย่างจริงจัง จึงต้องมีการถ่ายทอดจากผู้ที่มีความรู้เฉพาะเท่านั้น ชุมชนบ้านแม่ค้ำและหลวงพ่อบุญรอดจะต้องร่วมกันก้าวผ่านปัญหาอุปสรรค และความต้องการพืชสมุนไพร ด้วยการส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป

2. การส่งเสริมการเพาะปลูกและผลิตพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่ค้ำ ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจุบันชุมชนบ้านแม่ค้ำและชุมชนใกล้เคียงมีความต้องการยาที่ผลิตจากพืชสมุนไพรเพิ่มขึ้น แต่วัตถุดิบที่ใช้ผลิตยาพหุประสิทธิ์วัดปรังแก้วมีไม่เพียงพอ จึงต้องมีการเพิ่มพื้นที่การปลูกพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หลวงพ่อบุญรอดเป็นผู้นำหลักในการขับเคลื่อนการส่งเสริมการปลูก โดยการสร้างแปลงเพาะพันธุ์สมุนไพรภายในวัดเพื่อแจกให้กับผู้ที่มีความสนใจนำไปขยายพันธุ์ สอดคล้องกับความเห็นของ บุคคลที่ 9 กล่าวว่า ได้รับการสืบทอดเรื่องสมุนไพรจากพระอาจารย์ทับจึงมีความรู้เรื่องสมุนไพรมากพอสมควร ชุมชนบ้านแม่ค้ำเกือบทุกครัวเรือนจะมียาพหุประสิทธิ์ติดบ้านไว้ใช้ยามจำเป็น แต่วัตถุดิบการผลิตยาเริ่มขาดแคลน ตนเองมีหน้าที่เดินป่าขึ้นควน (ภูเขาที่ไม่สูงมากนัก) เพื่อหาสมุนไพรมาปรุงยาให้หลวงพ่อบุญรอดวัดปรังแก้ว เช่น น้ำนมราชสีห์ มะอึก จับน้ำ พุทราป่า กลิ้งกลางดง กำแพงเจ็ดชั้น เป็นต้น รู้สึกดีที่ได้ไปเดินหาสมุนไพรแม้จะลำบากและเหนื่อย (“อ๋ม อารมณ์ดี”) พื้นที่ภายในวัดจะปลูกสมุนไพรหลากหลายชนิดภายในพื้นที่ว่าง ๆ ได้ทั้งผลผลิตและวัตถุดิบที่ร่มรื่นสบายตาแก่ผู้ที่มาเยี่ยมเยือน (บุคคลที่ 9, 2567) เป็นความร่วมมือของคนในชุมชนด้วยการเป็นจิตอาสา เพื่อให้พืชสมุนไพรคงอยู่คู่ชุมชน สอดคล้อง



กับความเห็นของ บุคคลที่ 10 ทุกวันนี้วัดปรางแก้วเป็นจุดศูนย์กลางในการรับซื้อ มีสมุนไพรที่เป็นส่วนผสมของยาประมาณ 228 ชนิด หากมีสมุนไพรป้อนเข้าสู่ระบบการผลิตที่เพียงพอจะสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ (บุคคลที่ 10, 2567) เป็นผลลัพธ์ที่วัดปรางแก้วสร้างให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ชุมชนมีรายได้เพิ่มโดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จะส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บุคคลที่ 17 กล่าวว่าในอนาคตหลวงพ่อดีพจะมีการทำโครงการอารามภิรมย์เพื่อการท่องเที่ยว จะมีกิจกรรมเรื่องของการเที่ยวชมสมุนไพรและได้รับความรู้ในเรื่องสมุนไพรด้วย จัดว่าเป็นการพัฒนาเพื่อต่อยอดในเรื่องสมุนไพร ชุมชนมีรายได้พึ่งตนเองได้อีกทางหนึ่ง และประเด็นสุดท้าย คือ หลวงพ่อดีพ “ทำให้เห็น” ทุกขั้นตอนของการผลิตยาพรมประสิทธิ์ที่ท่านจะดำเนินการทั้งหมด ตั้งแต่การทำให้แปลงปลูกสมุนไพร การนำสมุนไพรเข้าอบ หั่น บดจนถึงบรรจุเป็นผลิตภัณฑ์ที่สมบูรณ์แบบ (บุคคลที่ 17, 2567) สมุนไพรเป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาอาการป่วยไข้ แต่มีจุดด้อย คือ การใช้ยาสมุนไพรไทยจะเห็นผลช้ากว่ายาแพทย์แผนปัจจุบัน หากภาครัฐเข้ามาต่อยอดในเรื่องของความรู้มีทุนเข้ามาจัดการในชุมชน จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพรได้มากยิ่งขึ้น ทางวัดปรางแก้วได้จัดทำแผนประจำปีที่จะจัด การอบรมหรือไปดูงานในด้านสมุนไพร ปีละ 1 - 2 ครั้งต่อปี

3. รูปแบบการส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา พบว่า ยาพรมประสิทธิ์วัดปรางแก้ว คือ ความภาคภูมิใจของชาวชุมชนบ้านแม่คล้า เพราะมีการสืบทอดภูมิปัญญาด้านยาสมุนไพรเป็นรุ่นที่ 3 สมุนไพรที่เป็นส่วนผสมของยาประมาณ 228 ชนิด ปลูกแบบอ้าอิงอาศัยกันตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ใช้ปุ๋ยจากมูลสัตว์ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง เป็นสมุนไพรที่มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น ขิง ข่า ขมิ้นชัน ขมิ้นขาว กระชายดำ กระชายขาว ตำลึง กระเพราแดง กระเพราขาว เตยหอม ย่านาง ผักหวาน (บ้าน) อังกาบ ควาต่ายหางเป็น หงส์แดง โศกทั้งแก้ว เทียนทั้งห้า ยอบ้าน คนทีสอ พรวานกุ่ม เหงือกปลาหมอ ฯลฯ สมุนไพรอีกส่วนหนึ่งขึ้นตามธรรมชาติและอยู่บนพื้นที่สูง เช่น จั๋งน้ำ พุทราป่า กลิ้งกลางดง กำแพงเจ็ดชั้น ฯลฯ รูปแบบที่เป็นองค์ประกอบของการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก คือ การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ หลวงพ่อดีพสอนให้ทุกคนมีความเพียงพอ นั่นคือ สมุนไพรจะสร้างรายได้จริงและพึ่งตัวเองได้หากตั้งใจทำ ทั้งจะสร้างภูมิคุ้มกันได้เป็นอย่างดีเพราะการกริดยารพาราชชีพหลักราคาไม่มีความแน่นอนขึ้นอยู่กับตลาดโลก เป็นการทำงานในพื้นที่รายจ่ายมีน้อย ลดความเสี่ยงและสร้างความสุขในครอบครัว และรูปแบบที่หลวงพ่อดีพวัดปรางแก้วนำมาใช้ คือ การสร้างแปลงเพาะพันธุ์สมุนไพรภายในวัดเพื่อแจกให้กับผู้ที่มีความสนใจนำไปขยายพันธุ์ และคนในชุมชนจะนำผลผลิตที่ได้มาป้อนคืนโรงผลิตยาพรมประสิทธิ์ สอดคล้องกับความเห็นของ บุคคลที่ 1 กล่าวว่า พระอาจารย์ชีพ รกขิตธมโม เจ้าอาวาส ได้ผลิตยาพรมประสิทธิ์ซึ่งวัดถุดิบได้มาจากชุมชนทั้งหมด แต่ปัจจุบันความต้องการของตลาดมีมากขึ้นสมุนไพรที่ชาวบ้านในชุมชนบริจาคไม่เพียงพอ ท่านจึงได้กำหนดรูปแบบการขยายพันธุ์สมุนไพร โดยทางวัดผลิตต้นกล้าและแจกผู้สนใจสำหรับการนำไปปลูกเพิ่ม เป็นแนวคิดที่ดีชุมชนให้ความสนใจมากขึ้น (บุคคลที่ 1, 2567) เป็นความละเอียดอ่อนและมีความตั้งใจในการทำงานอย่างสูงของเจ้าอาวาส เพื่อให้ยาพรมประสิทธิ์ได้รับการสืบทอดต่อลูกหลานในชุมชน สอดคล้องกับความเห็นของ บุคคลที่ 20 กล่าวว่า ในอนาคตถ้าสร้างรูปแบบและมีเครือข่ายการปลูกได้จะดี วัดปรางแก้วมีกำลังการผลิตที่พร้อมระดับหนึ่ง คนรุ่นใหม่เริ่มมาศึกษาสมุนไพรว่าเป็นทางเลือกสำหรับการดูแลสุขภาพที่ปลอดภัยไม่มีอันตราย ทุกอย่างล้วนมาจากธรรมชาติ เป็นกลุ่มยาแผนโบราณตามภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การที่ชุมชนรวมกลุ่มกันปลูกพืชสมุนไพรไทยในปริมาณมาก ขยายตลาดด้วยการขายออนไลน์ทั้งขายสดและแปรรูปเป็นสมุนไพรแห้งจะเป็นการสร้างเครือข่ายได้ (บุคคลที่ 20, 2567) สมุนไพรหลายชนิดจะปลูกได้ผลผลิตดีในบางพื้นที่ หากต้องการคุณภาพที่ดีต้องปลูกในดินที่เป็นออร์แกนิกเท่านั้น การรวมกลุ่มกันทำงานจะมีอำนาจในการต่อรองและพัฒนาต่อเป็นพันธมิตรทางการค้าที่ดี

อภิปรายผล

จากการศึกษา “รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก บ้านแม่คล้า ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา” มีการอภิปรายผล ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพทั่วไปปัญหาอุปสรรคและความต้องการพืชสมุนไพรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนจังหวัดสงขลา พืชสมุนไพรไทยได้อยู่คู่สังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการอนุรักษ์ผ่านผู้รู้และถ่ายทอดเป็นภูมิปัญญาไทย ยาพรมประสิทธิ์ของวัดปรางแก้วได้ผ่านการสืบทอดเป็นรุ่นที่ 3 พระอาจารย์ชีพ รุกขิตธมโม เจ้าอาวาสวัดปรางแก้วและชุมชนบ้านแม่คล้าได้เห็นประโยชน์และมีความต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพืชสมุนไพรนี้ไว้ เพราะยาพรมประสิทธิ์มีส่วนผสมของยาประมาณ 228 ชนิด จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ปิยะนุช เหลืองงาม และอิศรารัตน์ มาชนพันธ์ ที่ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นบ้านนาปาหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชิงฉาน จังหวัดเลย ซึ่งพบว่า มีจำนวนพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่น 32 วงศ์ 49 สกุล 50 ชนิด การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นมีการนำส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์มากที่สุด คือ ส่วนช่วงใบ จำนวน 27 ชนิด แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่น โดยการสืบทอดจากบรรพบุรุษ การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่น การพัฒนาตนเองการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างมูลค่าเพิ่มโดยการจำหน่ายยาจากพืชสมุนไพรท้องถิ่นและการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ (ปิยะนุช เหลืองงาม และอิศรารัตน์ มาชนพันธ์, 2566) จะเห็นได้ว่ายังมีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรจึงต้องมีการอนุรักษ์และต่อยอด จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ฉัตรชัย รุ่งจิรรัตน์ และคณะ ที่ได้ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหยียบฉ่า วัดเกาะหงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ บนฐานการมีส่วนร่วม พบว่า ในด้านเศรษฐกิจมีผู้ประกอบการวิสาหกิจในชุมชนปราชญ์ชาวบ้านคนส่วนใหญ่มักจะคิดถึงองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ปรับตัวผ่านประสบการณ์ที่สั่งสม พัฒนาและสืบทอดกันต่อ ๆ มาเพื่อสร้างรายได้ทั้งในรูปแบบรายได้หลักหรือรายได้เสริมในบางครอบครัวและในด้านสิ่งแวดล้อม คนในท้องถิ่นให้ความสนใจในการประยุกต์ใช้พืชสมุนไพรเพื่อการบำบัดรักษา ถือว่าเป็นการดำรงชีวิตด้วยความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม สามารถนำสมุนไพรที่เพาะปลูกในครัวเรือนมาใช้ในการทำยารักษาโรคและยังสามารถสร้างรายได้ ส่งผลให้หลายครอบครัวในชุมชนมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชสมุนไพร (ฉัตรชัย รุ่งจิรรัตน์ และคณะ, 2566) ดังนั้น สมุนไพรไทยจะอยู่คู่ชุมชนและสังคมไทยได้ จะต้องมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรสู่ลูกหลานในอนาคต

2. การส่งเสริมการเพาะปลูกและผลิตพืชสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่คล้า ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา การส่งเสริมการเพาะปลูกและการผลิตพืชสมุนไพรไทยของชุมชนบ้านแม่คล้า จะมีวัดปรางแก้วซึ่งเป็นวัดอยู่ในชุมชนเป็นศูนย์กลาง ได้นำร่องให้ชุมชนได้เข้ามาศึกษาและนำสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ โดยจัดเป็นแปลงสาธิตมีป้ายบอกชื่อพืชสมุนไพรและสรรพคุณที่ใช้ประโยชน์ทางยา ทั้งสมุนไพรที่ใช้ประโยชน์ทางอาหาร เช่น ขิง ข่า ขมิ้นชัน ขมิ้นขาว กระชายดำ กระชายขาว ตำลึง กระเพราแดง กระเพราขาว เตยหอม ย่านาง ผักหวาน (บ้าน) สมุนไพรที่ใช้ประโยชน์ทางแพทย์แผนไทยและส่งเสริมสุขภาพ เช่น อังกาบ คว่าตายหงายเป็น หงส์แดง โทศทั้งเก้า เทียนทั้งห้า ยอบ้าน คนทีสอ พรวานกุ่ม เหงือกปลาหมอ นอกจากแปลงที่สาธิตทางสมุนไพรแล้วทางวัดปรางแก้วได้แจกต้นพันธุ์สมุนไพรแก่ผู้ที่มีความสนใจเพื่อนำไปปลูก คนในชุมชนจะนำผลผลิตที่ได้มาป้อนคืนโรงผลิตยาพรมประสิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน เกษตรตำบล เข้ามาสนับสนุนทั้งด้านความรู้การส่งเสริมการปลูก มีการลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนเครือข่ายทั้งภาครัฐ วัดและชุมชน เพื่อให้ท้องถิ่นน่าอยู่ การสร้างเสริมสุขภาพชุมชนที่ยั่งยืน จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ ณัฐนนท์ จิรกจินิต และคณะ ที่ได้วิจัยเรื่อง สัมมาชีพ: องค์ความรู้พืชสมุนไพรพื้นถิ่นและการจัดการเชิงเครือข่ายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ดอยลังกา ซึ่งพบว่า 1) พืชสมุนไพรที่



ค้นพบมีด้วยกัน 24 ชนิด และสมุนไพรที่ได้นำไปทำสารสกัดแล้วนำไปพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สามารถตอบโจทย์ในเชิงธุรกิจชุมชนได้ในครั้งนี้มีด้วยกัน ทั้งหมด 3 ชนิด ขมิ้นชัน มะขามป้อม กัญชาแดงลังกา และสมุนไพรทั้ง 3 ชนิด นำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพร ได้ทั้งหมด 12 ผลิตภัณฑ์ 2) สำหรับการพัฒนาสัมมาชีพการแปรรูปพืชสมุนไพรพื้นถิ่นและส่งเสริมการตลาดในพื้นที่ดอยลังกา ผู้วิจัยและคนในชุมชนตลอดจนหน่วยงานราชการและผู้ประกอบการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนร่วมกันหาแนวร่วมสร้างศูนย์การเรียนรู้พืชสมุนไพรพื้นถิ่นและส่งเสริมอาชีพราษฎรดอยลังกา (ณัฐนนท์ จิรกีจนิมิต และคณะ, 2566) การทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชน จะหนุนเสริมเศรษฐกิจชุมชนได้เป็นอย่างดี มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อัสนรา นามไธสง และคณะ ได้วิจัยเรื่องการเพิ่มการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาบ้านหนองบัว ตำบลบึงหวาย อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ชุมชนพื้นที่เกิดชุดข้อมูลสถานการณ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อการใช้ประโยชน์ซึ่งชุมชนสามารถเข้าถึงได้และง่ายต่อใช้ประโยชน์ ทั้งยังมีรูปแบบการจัดการพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชสมุนไพรหมุนเวียนและผสมผสานเพื่อลดความเสี่ยงด้านการตลาดที่สอดคล้องกับศักยภาพชุมชน ทำให้ชุมชนมีการเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกพืชสมุนไพร 8 ชนิด (ไพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ตะไคร้หอม ว่านหางจระเข้ ฟ้ายะลวยโจร กระเจี๊ยบและมะกรูด) คิดเป็นร้อยละ 58.53 ของการใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งยังมีการเพิ่มชนิดพันธุ์ใหม่และกำลังการผลิตในพื้นที่จากเดิม จำนวน 30 ชนิด ปริมาณการเพาะปลูกรวมกัน 754 ต้น เพิ่มขึ้น 32 ชนิด (ตะไคร้หอมและขมิ้นชัน) ปริมาณการเพาะปลูกหลังมีการดำเนินงานโครงการวิจัย 4,154 ต้น คิดเป็นร้อยละ 77.82 ของการใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นในชุมชน (อัสนรา นามไธสง และคณะ, 2566) นับว่าเป็นการพืชสมุนไพรที่มีอยู่แล้วในชุมชนมาเพิ่มมูลค่า สร้างอาชีพเพิ่มรายได้และพึ่งตนเองได้ เป็นการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากโดยชุมชนอย่างแท้จริง

3. รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา การปลูกพืชสมุนไพรในชุมชนบ้านแม่คำมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อน คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งพบว่า บ้านในชนบทจะเป็นบ้านเดี่ยวมีพื้นที่ว่างรอบบ้านสามารถนำมาปลูกพืชสมุนไพรได้ทั้ง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมุนไพรที่ใช้ปรุงอาหาร เช่น ตะไคร้ มะกรูด ขมิ้นแกลง ขมิ้นขาว กระเพรา และกลุ่มสมุนไพรที่ใช้เป็นยา เช่น เทียนทั้งห้า ยอบ้าน คนทีสอ พรวนกลุ่ม เหงือกปลาหมอ (เป็นพืชที่มีอยู่ในพื้นที่ใกล้ชายทะเลเล็มดินเค็ม แต่พืชชนิดนี้สามารถเติบโตได้ในบ้านแม่คำ) ภาครัฐ คือ พัฒนาชุมชนจะส่งเสริมการปลูก วัดปรางแก้วแจกต้นกล้าพันธุ์และรับซื้อผลผลิตจากพืชสมุนไพรทั้งสองกลุ่ม เป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ในครัวเรือน จึงสร้างความเข้มแข็งเศรษฐกิจฐานรากเศรษฐกิจชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ จุฑาธิป นัสฐาน และคณะ ได้วิจัยเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์การเรียนรู้บ้านสมุนไพรบ้านศรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า 1) พัฒนาการเกิดกิจกรรมการผลิตสับเลวเปลือกมังคุด มี 3 ขั้นตอน คือ 1.1) ขั้นตอนก่อตัวของกลุ่ม พบว่า การจัดตั้งกลุ่มเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2542 1.2) ขั้นตอนดำเนินการปฏิบัติ หลังจากที่ได้พูดคุยกันก็เริ่มมีความคิดในการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน และเริ่มมีการผลิตสินค้าจำหน่ายและ 1.3) ขั้นตอนการขยายตัวของกลุ่ม พบว่า สับเลวเปลือกมังคุดได้จำหน่ายออกและมีการรับซื้อปลีกและย่อยออกไปจำหน่าย 2) สภาพปัญหาของกลุ่ม 2.1) ปัญหาการผลิตสับเลวเปลือกมังคุด 2.2) ปัญหาบรรจุภัณฑ์สับเลวเปลือกมังคุด 2.3) ปัญหาด้านการตลาดของกลุ่มบ้านสมุนไพรบ้านศรีวังและ 2.4) ปัญหาด้านการบริหารจัดการกลุ่มบ้านสมุนไพรบ้านศรีวัง และ 3) การบริหารจัดการกลุ่มภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ 3.1) ความพอประมาณ 3.2) ความมีเหตุผล 3.3) การมีภูมิคุ้มกัน 3.4) การมีความรู้ และ 3.5) การมีคุณธรรม (จุฑาธิป นัสฐาน และคณะ, 2567) ดังนั้นรูปแบบการส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากใน

จังหวัดสงขลา จึงอาศัยความร่วมมือการบริหารจัดการหลายฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชน มีการขับเคลื่อนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ความรู้ใหม่



ภาพที่ 1 โมเดลการปลูกพืชสวนไรด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย : รูปแบบการปลูกพืชสวนไรด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างสังคมคุณธรรมได้ 6 ด้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาสวนไรได้รับการต่อยอด : วัดปรังแก้ว ตันตำรับยาสมุนไพรพหุประสิทธิ์รุ่นที่ 3 มีรายได้จากญาติโยมที่นำไปใช้ประโยชน์ เฉลี่ยปีละประมาณ 200,000 บาท
2. ความร่วมมือภายในชุมชน : เกิดเครือข่ายภาครัฐ วัดและชุมชน ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้านสุขภาพอนามัยตามเป้าหมาย BCG Model
3. ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม : สวนไรจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการสร้างอาชีพ
4. การพึ่งตนเองได้ : การมีรายได้เพิ่มขึ้น ลดรายจ่ายในครัวเรือน
5. สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อชุมชน : เพิ่มพื้นที่สร้างความสุขด้วยต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชน
6. สร้างเศรษฐกิจชุมชนคุณธรรม : ขับเคลื่อนภาครัฐ วัดและชุมชน ผู้ที่ปลูกสวนไรจึงต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม จริยธรรมในการผลิตเพื่อให้ได้สวนไรที่มีคุณภาพตามต้องการ

สรุปและข้อเสนอแนะ

รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสวนไรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากบ้านแม่คล้า ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอกลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา พื้นที่ชุมชนบ้านแม่คล้ามีความเหมาะสมต่อการปลูกพืชสวนไร แต่ผลผลิตที่ได้ยังไม่เพียงพอจะต้องมีการเพิ่มพื้นที่การปลูกโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน วัดปรังแก้วเป็นผู้นำหลักในการขับเคลื่อนการส่งเสริมการปลูกและรองรับผลผลิต รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสวนไรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ให้สวนไรสร้างรายได้และพึ่งตัวเอง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 1) ภาครัฐควรเข้า



มาส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่ เนื่องจากผลการวิจัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นแนวโน้มความต้องการสมุนไพร มากขึ้น และสร้างความมั่นใจในการมีตลาดรองรับ 2) จากผลการวิจัยในประเด็นการนำเสนอรูปแบบการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก สามารถนำมาสังเคราะห์และขับเคลื่อนต่อไปในพื้นที่อื่น ๆ ได้ เช่น บ้านแม่คล้ามีวัดปรางแก้วรองรับผลผลิตที่เกิดขึ้นทั้งหมด เพราะมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค 3) รัฐบาลควรนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านมาจัดไว้ในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับ 4) รัฐบาลควรส่งเสริมชุมชนปลูกพืชสมุนไพรเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม เพื่อรองรับการขาดแคลนสมุนไพรในอนาคต 5) สามารถพัฒนาและจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรในชุมชนได้ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ 1) ชุมชนสามารถนำรูปแบบมาสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรเพื่อสร้างความเข้มแข็ง 2) ควรเพิ่มพื้นที่การปลูกพืชสมุนไพรและมีวิธีการปลูกให้มีคุณภาพตรงตามที่ตลาดต้องการ เช่น สร้างเศรษฐกิจชุมชนคุณธรรม โดยการขับเคลื่อนภาครัฐ วัดและชุมชน ผู้ที่ปลูกสมุนไพรจึงต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม จริยธรรมในการผลิตเพื่อให้ได้สมุนไพรที่มีคุณภาพตาม 3) ส่งเสริมการใช้สมุนไพรในครัวเรือนและชุมชนข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป 1) ควรนำการศึกษาวิจัยรูปแบบการส่งเสริมและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ไปวิจัยในหน่วยงานอื่น เช่น หน่วยงานในภาคเอกชน 2) ควรนำการศึกษาวิจัยไปต่อยอดการวิจัยโดยใช้ปัจจัยด้านอื่นเป็นรูปแบบ เพื่อนำมาเปรียบเทียบผล

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาชุมชน. (2566). การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและลดความเหลื่อมล้ำของชุมชนอย่างยั่งยืน. เรียกใช้เมื่อ 4 มีนาคม 2567 จาก <https://www.thailandplus.tv/archives/704490>
- คณะกรรมการการศึกษาศึกษาแนวทางการพลิกโฉมพืชสมุนไพรไทยด้วยการวิจัยและนวัตกรรม วุฒิสภา. (2566). แนวทางการพลิกโฉมพืชสมุนไพรไทยด้วยการวิจัยและนวัตกรรม. เรียกใช้เมื่อ 30 มีนาคม 2567 จาก <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/614453>
- จุฑาธิป นิสฐาน และคณะ. (2567). การบริหารจัดการกลุ่มภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์การเรียนรู้บ้านสมุนไพรบ้านศรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน, 3(1), 25-31.
- ฉัตรชัย รุ่งจิรารัตน์ และคณะ. (2566). การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหี้ยบฉ่า วัดเกาะหงส์ อำเภอมือง จังหวัดนครสวรรค์บนฐานการมีส่วนร่วม. วารสารวิจัยและวิชาการบวรพัฒน์, 1(1), 3-4.
- ณัฐนันท์ จิรจินนิมิต และคณะ. (2566). สัมภาษณ์: องค์ความรู้พืชสมุนไพรพื้นถิ่นและการจัดการเชิงเครือข่ายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ดอยลังกา. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 11(4), 1549-1561.
- บุคคลที่ 1. (19 มีนาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (พระครูสิทธิสุตากร, ผู้สัมภาษณ์)
- บุคคลที่ 10. (2 พฤษภาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพร เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (นายประสิทธิ์ รักนุ้ย, ผู้สัมภาษณ์)
- บุคคลที่ 17. (2 พฤษภาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (นางสาววนิดา เหมือนจันทร์, ผู้สัมภาษณ์)
- บุคคลที่ 20. (1 มิถุนายน 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (นางสาววนิดา เหมือนจันทร์, ผู้สัมภาษณ์)
- บุคคลที่ 3. (19 มีนาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (พระครูสิทธิสุตากร, ผู้สัมภาษณ์)



- บุคคลที่ 7. (19 มีนาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (พระครูสิทธิสุตากร, ผู้สัมภาษณ์)
- บุคคลที่ 9. (2 พฤษภาคม 2567). รูปแบบการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์และการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดสงขลา. (พระครูสิทธิสุตากร, ผู้สัมภาษณ์)
- ปิยะนุช เหลืองงาม และอิสรารัตน์ มาชนพันธ์. (2566). การอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วารสาร มจร.ทริภุญชัยปริทรรศน์, 7(3), 73-87.
- ภุชงค์ เสนานุช และคณะ. (2566). การศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เรียกใช้เมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2567 จาก <https://www.sdgmovement.com/2023/01/24/opinions-on-sustainable-grassroot-economic-development-policy/>
- มหาวิทยาลัยรังสิต. (2562). การพัฒนาสมุนไพรไทยสู่ตลาดโลก. เรียกใช้เมื่อ 10 มกราคม 2567 จาก <https://www2.rsu.ac.th/sarnrangsit-online-detail/herb01>
- อัสนรา นามไธสง และคณะ. (2566). การเพิ่มการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษากันหนองบัว ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร. วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 18(65), 83-94.